

Տրատարակչատան կողմէ

Վիպագիր Զաւէն Պիպեռեանի «Մրջիններու վերջալոյսը» վէպը առաջին անգամ որպէս թերթօն հրատարակուած է «Ժամանակ» օրաթերթին մէջ, 9 մարտ-30 դեկտեմբեր 1970 թուականներուն:

1984-ին վէպը առանձին հատորով, սակայն որոշ յապաւումներով, առաջին անգամ հրատարակած է գրասէր տիկնանց խմբակ մը, որու անդամներու շարքին էին Իրմա Աճէմեան, Սիրվարդ Գարամանուկ, Անայիս Եալտըզճեան, Արմենուհի Թէրզեան, Անահիտ Թորոսեան, Սիլվա Կոմիկեան, Սիրվարդ Կիլպէնկեան-Քունտաքճեան, Սաթօ Շնորհքեան, Արաքսի Ուղուրեան, Քրիստին Սալերի: «Մուրատ օֆսէթ»-էն եղած տպագրութեան մեկենասն էր Աբիկ Հայրապետեան:

Ներկայ հրատարակութիւնը կ'իրականանայ ուղղակի թերթօնային բնագրէն: Որպէս յաւելուած տեղադրուած է Պիպեռեանի՝ Հր. Բալուեանին ուղղեալ ինքնակենսագրական նամակը, ինչպէս նաեւ սփիւռքահայ մտաւորական Մարկ Նշանեանի՝ վէպին անդրադարձող յօդուածը:

Ծանօթագրութիւններու բաժնին մէջ բացատրուած են ոչ-հայերէն բառերն ու արտայայտութիւնները, ինչպէս նաեւ նուազ ծանօթ վայրերն ու անցքերը:

Տրատարակութեան ու խմբագրութեան վերաբերեալ

**ՄՐՋԻԻՆՆԵՐՈՒ
ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԸ**

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 6519
www.arasyayincilik.com
info@arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - ԱՐԱՍ 91

ՄՐՋԻԻՆՆԵՐՈՒ ՎԵՐՋԱԼՈՅՄԸ
ՋԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ

Հրատարակչության պատրաստեց՝
Սեւան Տէյիրմենճեան

Կողքի ձեւաւորում՝
Արէտ Կըճըր

Կողքի լուսանկար՝
Արա Կիւլէր

Տպագրութիւն
Սենա Օֆսեթ

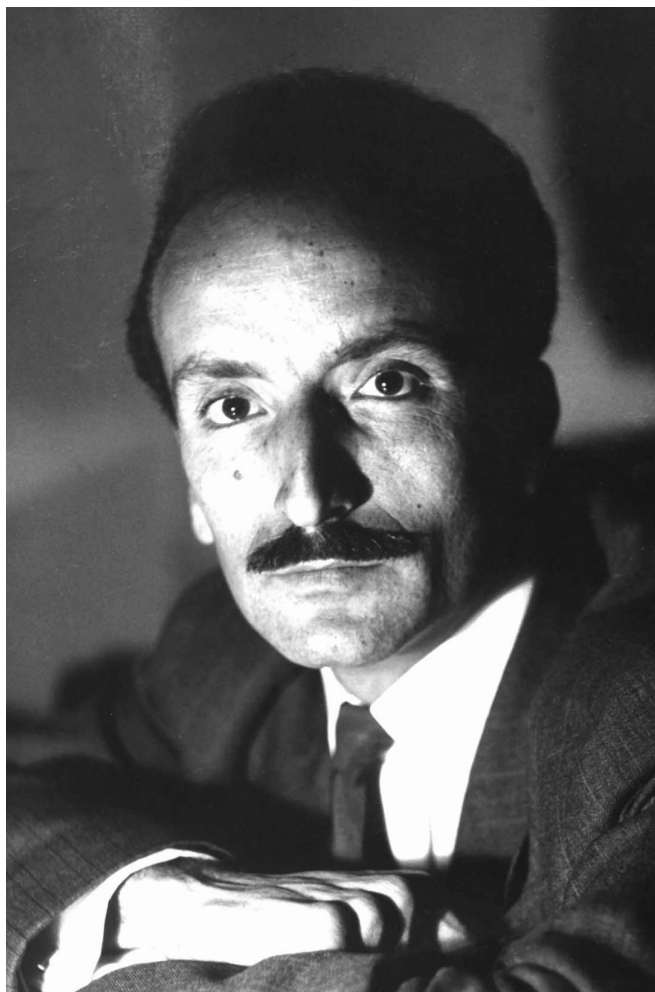
Ա տպագրութիւն՝ Հոկտեմբեր 2007, Ստանպուլ
Բ տպագրութիւն՝ Յունիս 2021, Ստանպուլ

ISBN 9786052100998

ՄՐՋԻԻՆՆԵՐՈՒ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԸ

ԶԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ

Լուսանկար՝ ԱՐՄԱ ԿԻՐԼԷՐ

ԶԱՒԷՆ ՊԻՊԵՈՒՅԱՆ
(1921 - 1984)

ԶԱԻԷՆ ՊԻՊԵՌԵԱՆ

Ծնած է 13 յունուար 1921-ին, Պոլսոյ Չենկելզիւղ թաղը: Յաճախած է Գատըզիւղի Արամեան-Ունճեան, Տիպար կրթարան (Սուլթանեան) եւ Սեն Ժոզեֆ վարժարանները, բարձրագոյն կրթութիւնն ալ ստացած Պոլսոյ Առեւտրային գիտութեանց ակադեմիայէն:

1941-ին, Քսան դասակարգի զինուորագրութեամբ, կը կոչուի բանակային ծառայութեան՝ որպէս շինարարական ջոկատի (նաֆըա) զինուոր: Երեքուկէս տարուան ծառայութենէ ետք, կը վերադառնայ Պոլիս: «Քրիստոնէութեան վախճանը» խորագրեալ յօդուածը, զոր կը գրէր այդ թուականներուն «Ժամանակ»ին մէջ, մեծ ազմուկ կը բարձրացնէ: Այդ շրջանին կ'աշխատակցէր «Նոր լուր», «Նոր օր» թերթերուն եւ մաս կը կազմէր «Ժամանակ»ի խմբագրութեան: Քաղաքական հայեացքներուն պատճառով կ'ենթարկուի ճնշումներու եւ ստիպուած կը հեռանայ թերթի խմբագրակազմէն:

1946-ին «Նոր լուր»ի մէջ կը հրատարակէ «Ալ կը բաւէ'...» յօդուածը՝ ընդդէմ հակահայ հրատարակումներու ու քայլերու: Այդ յօդուածին պատճառով միջոց մը կը բանտարկուի: Բանտէն ետք ճնշումներու հետեւանքով հեռանալու կը ստիպուի նաեւ գտած գործերէն: Այդ շրջանին կ'որոշէ լքել Թուրքիան: 1949-ին բնակութիւն կը հաստատէ Պէյրութ, ուր մաս կը կազմէ «Զարթօնք»ի եւ «Արարատ»ի խմբագրակազմերուն, միեւնոյն ժամանակ կ'աշխատակցի Հալեպի ու Փարիզի հայ մամուլին:

Մտածելով թէ քաղաքական պայմանները բարելաված են Թուրքիոյ մէջ՝ կ'որոշէ թողել Պէյրութը, ուր կ'ապրէր դժուարին պայմաններու մէջ: Կը վերադառնայ Պոլիս, 1953-ին: Կ'ամուսնանայ Սեդա Խըտրեանի հետ: Կ'ուսնեան դուստր մը, Թիլտա անուկով: Միջոց մը կ'աշխատի Օսմանեան դրամատան մէջ: 1960-ի զինուորական յեղաշրջումէն ետք քաղաքական յօդուածներ կը ստորագրէ «Մարմարա» օրաթերթին մէջ: «Նոր դար» քաղաքական ու գրական պարբերականը, գոր սկսած էր հրատարակել 1964-ին, կը դադրի նիւթական դժուարութիւններու հետեւանքով: 1960-ականներու աւարտին մաս կը կազմէ «Մէյտան լարուս» ու «Պիւլիք լիւկաթ» հանրագիտարաններու խմբագրակազմին:

1965-ի խորհրդարանական ընտրութիւններուն կը դառնայ երեսփոխանական թեկնածու՝ Թուրքիոյ Բանուորական կուսակցութեան շարքերէն, սակայն չի յաջողիր: 1968-ի քաղաքային մարմիններու ընտրութիւններու արդիւնքին նոյն կուսակցութեան անուկով կ'ընտրուի Իսթանպուլի քաղաքապետական խորհուրդի անդամ, կը դառնայ այդ խորհուրդին փոխնախագահը:

Կ'ըսուի, թէ Զաւէն Պիպեռեան եղած է անհաղորդ, դժուար անձ մը, որու արուեստագէտի նուրբ հոգիին արտացոլումը կարելի է նկատել գրականութեան առընթեր սիրողաբար կատարած գեղանկարներն ու արձանիկները, Մեծ կղզիի հանդէպ պաշտամունքի հասնող սէրը եւ, նիւթական մտահոգութիւններէ մղուած, կնոջը հետ շինած խաղալիքները:

Մահացած է 4 հոկտեմբեր 1984-ին, Պոլիս: Թաղուած է Շիշլիի ազգային գերեզմանատան մտաւորականներու թաղը:

Զաւէն Պիպեռեան գրական ասպարէզ մուտք գործած է պատմուածքներով: Առաջին պատմուածքը տպա-

գրուած է «Ժամանակ»ին մէջ, 1945-ին, «Երեք ընկեր էինք» վերնագրով: Աւելի վերջ զանազան թերթերու եւ հանդէսներու մէջ լոյս տեսած են իր պատմուածքներն ու յօդուածները, որոնք ուշագրաւ եղած են իրենց պարզ լեզուին եւ կեանքի բուն իրականութենէն քաղուած նիւթերուն շնորհիւ:

Գործածած է հետեւեալ գրչանունները՝ Անի Ազատ, Սեւանի Մակուկափարը, Զ. Բարտիեան, Պ. Զ. Շիրակ, Ք. Անանեան, Նեմեզիս, Կինօֆիլ. եւն.:

Զաւէն Պիպեռեանի հեղինակային գիրքերն են՝

- «Մեղապարտ Ոսկին կամ արեղայի մը Գողգոթան» (անթուակիր, հաւանաբար լոյս տեսած է 1953-էն առաջ):
- «Լկրտածը» (վէպ, 1959, 2020), հեղինակային թարգմանութիւնը՝ *Yalnızlar* (վէպ, 1966, 2000), ֆրանսերէն թարգմանութիւնը՝ *La traînée* (ժընեւ, 2015):
- «Ծովը» (պատմուածքներ, 1961, 2017):
- «Անկուտի սիրահարներ» (վէպ, 1962, 2017), թըրքերէն թարգմանութիւնը՝ *Meteliksiz Aşıklar* (2017):
- «Մըջիւններու վերջալոյսը» (վէպ, 1984, ամբողջական հրատարակութիւնը՝ 2007, 2021), թըրքերէն թարգմանութիւնը՝ *Babam Aşkale'ye Gitmedi* (1998), *Karıncaların Günbatımı* (2019) ֆրանսերէն թարգմանութիւնը՝ *Le crépuscule des fourmis* (ժընեւ, 2012):
- *Car vivre, c'était se battre et faire l'amour* (յետմահու հրատ., 2019):
- «Անհուն երկինք՝ աչքերու մէջ» (բանաստեղծութիւններ, 2021):

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սփիւռքի քանի մը մեծ վիպագիրներու շարքին երբեք չի յիշուիր Պիպեռեանին անունը: Հայ վէպին լղար ցուցակը չ'ընդգրկեր Պիպեռեանին արտադրանքը, հակառակ անոր որ իր ստեղծագործութեան ուսումնասիրումը դիտանցք մը եւս պիտի աւելցնէր կատարուած աշխատանքներու դէպին վրայ: Կը թուի տաղանդն ու համբաւը շփոթող տարածուն մտայնութեան մը գոհերը դարձած ենք, դարձեա՛լ: Մոռացումին կամ անտեսումին նպաստած հանգամանքները գերծ չեն առարկայական քանի մը պարագաներէ, երբ նկատի առնուին Պոլսոյ լուսանցքային դիրքը Սփիւռքի ընդհանուր մակերեսին վերայ եւ նման Պոլսոյ մը մէջ, ինքզինք քաղքենի հասարակութենէն չէզոքացնելով, լուսանցքայնացած հեղինակին անհաղորդ բնաւորութիւնը: Ահա՛ վէպը՝ «Մըջիւններու վերջալոյսը», որուն թերթօնի ձեւով Հրատարակութիւնը 1971-ի սեմին հազիւ աւարտած՝ զինուորական իշխանութիւնը իր ազդու միջամտութեամբ պիտի խաթարէր վերջին տասնամեակին հաստատուած բարենպաստ մըթ-նոլորտը, երկիրը հետզհետէ պիտի հասնէր քաղաքացիական պատերազմի մը շեմին՝ հոսակ յանգելու համար 1980-ի զինուորական յեղաշրջումին: Վէպը, գրուած համեմատաբար ազատ տարիներուն, «վտանգաւոր» կրնար նկատուիլ 1971-էն վերջ եւ յատկապէս 80-ականներու անմիջապէս սկիզբին, իսկ 1984-ին, երբ որոշ յապաւումներով կ'արժանանար տպագրութեան, արդէն իսկ կորսնցուցած էր իր ընթերցողը, իր միջավայրը, զրկուած՝ գրական մթնոլորտի մը հետ շփման մէջ մտնելու հնարաւորութենէն:

Ներկայ հրատարակութիւնը իր արդիականութիւնը արդարացնելու բազմակի յատկութիւններ կը գտնէ

պատմական որոշ շրջանի մը մասին մեզի փոխանցած տեղեկութիւններէն կամ հանգուցեալ Պիպեռեանը ոգեկոչելու առիթ մը հանդիսանալէն անդին տեղ մը: Ժամանակը, այս պարագային բարեբախտաբար, մաշեցուցած է գրուածքին արտաքին ստացուածքը եւ կը ստիպէ մտնելու իր հիւսուածքէն ներս: «Մըջիւններու վերջալոյսը» պատմական վէպ մը չէ, պատմութիւնը, ժամանակաւոր իրականութիւնը վերլուծելու կամ կերտելու, ի մի բան՝ զայն դուրսէն նուաճելու յատկութիւն մը չունի, այլ վէպ մըն է, ուր հեղինակը կը փորձէ ներսէն քննելու անձի մը (Պարէտի), ընտանիքի մը (Թարհանեաններու), առհասարակ՝ հաւաքականութեան մը (պոլսահայութեան) յարափոխ էութիւնը, տեւող գո՛յր:

Պիպեռեան զարտուղի ճամբայ մը կ'առաջարկէ՝ մըտնելու համար «Մըջիւններու...» աշխարհէն ներս: Իր նախորդ վէպին՝ «Անկուտի սիրահարներ»ուն (Պոլիս, 1962), առաջին էջին վրայ Սուր եւ Նորմա նստած են հանրային պարտէզի մը մէջ: Համբուրուելու վրայ են, երբ յանկարծ Սուր կ'անդրադառնայ, որ «մէկը անշարժ կը դիտէր զիրենք: Ա՛յն աստիճան անշշուկ, ա՛յն աստիճան անշարժ, որ քառորդ ժամէ ի վեր չէին զգացած անոր ներկայութիւնը իրենց գլխոյն վերեւ»: Այս մէկը մինչ ցաւագար ռէօնթիկենճի մըն է յաջս Սուրի եւ Նորմայի, անուն-մականուն ունեցող կրթեալ ու լուրջ անձի մը կը վերածուի «Մըջիւններու...»ն մէջ՝ Պարէտը, որ կը յառաջանայ ծառէ ծառ, մացառէ մացառ ու կը հետապնդէ զանոնք, «Չանալով չտեսնուիլ»: Եւ «Պարէտ թուփին ճեղքերէն դիտեց անշարժ, շունչը բռնելով»: Գրեթէ ամբողջական դրուագ մը ուրուագրած է միջգրութեանական այս անցումը, որ կերպար մը ընկալելու երկու տարբեր տեսանկիւններ կը բանայ՝ զայն հասցնելով իր լրումին, կերտելով անոր ամբողջը, շարժանկարային

տեսագրիչին նման զայն նկատելով ետեւէն ու առջեւէն ո՛չ միայն որպէս պատկեր, այլ՝ էութիւն նաեւ: Այս հնարքը պարագայական չէ Պիպեռեանի բնագրին մէջ, նրբօրէն կը բանի յաճախակիօրէն՝ որոշադրելով «Մըջիւններու վերջալոյսը»ին ճարտարապետութիւնը:

Թերեւս բնորոշ օրինակ մը ըլլայ Պարէտին հայրը՝ Տիրան, որուն յատկապէս անդրադառնալուս պատճառը կերպարին ստեղծման հանգամանքները չեն լոկ: Վէպին գլխաւոր դէմքը (չեմ գործածեր հերոս բառը, քանի որ հակահերոս մըն է ան), այո՛, Պարէտն է, դէպքերուն ամբողջ լարումը կը պրկէ նախեւառաջ իր ջիղերը: Պարէտ ընկալուչ մըն է սակայն, հակազդող մը, արձագանգող մը, եթէ կարելի է գործածել նման բնորոշումներ: Պարէտ մէկն է, որ չի դիտուիր, այլ կը դիտէ միայն, չ՛ապրիր բայց կ՛ապրուի կեանքէն: Ա՛յս բնաւորութիւնն է որ ողնաշարի մը կը վերածէ Տիրանը, որ իր վաղահաս մահուամբ կը դադրի ուղղակի մասնակցութիւն մը ունենալէ դիպաշարէն ներս, ուր կրաւորական դիրք մը միայն ունէր (դեռ առիթ կ՛ըլլայ անդրադառնալու Պարէտ-Տիրան յարաբերութեան):

Պարէտ, աւարտելով իր զինուորական ծառայութիւնը, վերադարձած է տուն, Պոլիս: Իր երեք ու կէս տարուան բացակայութեան ատեն ամէն ինչ գլուխն ի վայր չըջած է սակայն: Մինչ մայրը՝ Արուս, դժուարացած էր ճանչնալու տուն վերադարձող Պարէտը, հայրը՝ Տիրան, առաջին իսկ հայեացքէն կը նշմարէ իր տղան. «... Տիրան գլուխը վեր առնելով Պարէտը տեսաւ դիմացը: Բերանը բացուեցաւ կէս մը: Շրթները դողացին: Դէմքը կարմրեցաւ: Աչքերը անհաւատալիօրէն կակուղցան: Քարացած մնաց»: Մինչ Արուսի աւելորդ ոգեւորութիւնը պաղ վերաբերմունքի մը կ՛արժանացնէր Պարէտ՝ միաժամանակ մտածելով, թէ ի՛նչ եղած է մօրը, Տի-

րանին քաղցր ու նոյնքան պարզ «Օօ մանչս...»ը «տակնուվրայ ըրած էր զինքը»: Տիրանի եւ Արուսի ի սկզբանէ իսկ տեսանելի հակոտնեայ բնաւորութիւնները, որոնք պատումի ընթացքին հետզհետէ կը դառնան ա՛լ աւելի ընդգծուն՝ առիթ տալով մերթ ընդ մերթ լուռ, ստէպ-ստէպ ազմկոտ պայքարի մը, իրենց ոստայնը առաւելաբար կը հիւսեն Պարէտին շուրջ: Պիպեռեան Տիրանը երբեմն կը ներկայացնէ Արուսի աչքերով, միւս կողմէ, յանձինս Սուրէնի, կը ստեղծէ Տիրանին հակապատկերը: Տիրան չի պաշտպաներ ինքզինք, մերթ Պարէտ միայն կը յիշէ հօրը համակրելի բնաւորութիւնը, բայց հետզհետէ ան ալ մոռացութեան կը մատնէ՝ քիչ մըն ալ ազդուելով մօրն ու քրոջը խօսքերէն ու կը հասնի պահու մը, որ «կը գանէր այդ մարդէն, կախ կգակէն, աղաչող աչքերէն: Տառապանք էր այդ արտայայտութեամբ հայր ունենալ»: Ինչպէս ըսուեցաւ, Տիրան կրաւորական կերպար մըն է, շատ չ'երեւիր մէջտեղները, եթէ ստիպուած չէ՝ չ'արտայայտուիր, հակառակ անոր, որ ուրիշներ շատ կը խօսին իր մասին եւ իր կերպարը առաւելաբար կը ստեղծուի իրմէ անկախ: Ուշագրաւ է. Տիրան վէպին ընթացքը, գլխաւոր կերպարին՝ Պարէտին ներաշխարհը կը փոխէ այն ժամանակ, երբ կը սկսի իր ներկայութիւնը պարտադրել յաւերժական բացակայութեամբ մը՝ մահով:

Հո՛ս է որ ակներեւ կը դառնայ Զաւէն Պիպեռեանին վիպելու տաղանդը:

«Մըջիւններու վերջալոյսը» կը նկարագրէ, կը ներկայացնէ միջավայր մը, հաւաքականութիւն մը, ուր մարդիկ կեանք ու հասարակական պարտականութիւն յղանցքներուն միջեւ հաւասարութեան նշան մը կը դնէին այլեւս եւ ուր հաւաքական կեանքը կը նոյնանար քաղաքականութեան: Հեղինակը (առաւելաբար օգտա-

գործելով Տրդատը) կը ջանայ ազատագրել կեանքը՝ գայն կաշկանդող այս օղակներէն, կ'ուզէ դուրս հանել կեանքը՝ գայն նեղցնող այս անձուկ ամփոփումներէն: Տիրանի ներկայութեամբ ու մահուամբ Պրպեռեան կը փափաքի յիշեցնել գո՛յր, մարդու բուն էութեան մոռացումը. իսկ ի՞նչ է գոյր, եթէ ոչ մարդկային լինելութեան, անհատի կարելիութիւններուն եւ ամբողջական հնարաւորութիւններուն անծայրածիր դաշտը: Այս առումով, «Մըջիւններու վերջալոյսը» վէպ մըն է, ուր հեղինակը կը փորձէ տալ միակ իրականութեան մը պարտադրուած շրջանին, երբ հասարակութիւնը հարթումի արդիւնքին ինքնաբերաբար պիտի տափակնար, այդ միակ կարծուածը, այդ բացարձակ կարծուածը ճեղքող երկբնոյթ, երբեմն՝ բազմաբնոյթ անհատին ճիգը: Կերպարներու ստեղծման վերը նշուած միջոցը կը նպաստէ նաեւ կազմելու շրջանի պատկերին սեղմ մէկ նկարագիրը:

Տիրանին մահէն վերջ Պարէտ կը քրքրէ հօրը թուղթերը, որոնք ի յայտ կը բերեն բոլորովին այլ պատկեր մը, կը դառնան մինչ այդ ծածուկ մնացած իրականութեան մը յայտարարները եւ որոնց միջոցով «առաջին անգամն էր որ կամուրջ մը կը հաստատուէր իր եւ հօրը միջեւ»: Հայրը կերպով մը սկսած էր խօսիլ ուղղակիօրէն, առաջին անգամ: Թուղթերուն մէջ կան ո՛չ միայն արձանագրութիւնները գինուոր Պարէտին ուղարկուածներուն («Պարէտին դրամ, Պարէտին դեղ, Պարէտին ուտելիքի ծրար, Պարէտին բուրդ գուլպայ, Պարէտին համար... Պարէտին համար...»), այլ հօր մը զաւկին հանդէպ զգացած կարելի ամբողջ խանդաղատանքը («Մանչս տարին», «Պարէտ վերադարձաւ»): Այս ընթացքին է որ Պարէտ պիտի գիտնայ Տիրանին մահուան պարագաները եւ ինքզինք պիտի նկատէ անոր

մահուան պատճառներէն մէկը, աւելին՝ պիտի ստանձնէ պատուական հօրը մահուան ամբողջ պատասխանատուութիւնը: Մինչ այդ, Պարէտ միւսներուն նման կը միւրճուէր, կը դառնար մէկ անդամը այդ տափակցած հասարակութեան՝ իր նոր պաշտօնատեղիին մէջ, ուր պաշտօնեայի համազգեստը եկած էր փոխառիներու գինուորականը: Հօրը թուղթերը սակայն զինքը կը վերադարձնեն դէպի ենթա/ան-գիտակցականի ոլորաններուն մէջ թաքցած աշխարհի մը մատոյցները. աշխարհ մը, զոր իրենց ծիններուն մէջ կը կրէին թարհանեան տոհմի տղամարդիկ:

Պարէտի հետագայ հոգեբանութիւնը, իր վարուելակերպին տարօրինակութիւնները, կեանքի դիմաց իր որդեգրած նոր կեցուածքը կարելի է բացատրել էտիպեան բարդոյթի կամ Ճրոյտեան հոգեվերլուծութեան հասարակ տեղիքով մը, որ լիովին կ'արդարանայ ալ՝ շնորհիւ վիպողի տաղանդին. հօրը մահուան մէջ իր զգացած յանցաւորութեան զգացումը, հօր կերպարին յաճախանքի մը վերածուիլը, հայր դառնալու բնական մղումը եւ անմիջապէս հրաժարումը այդ գաղափարէն, նոյնիսկ իր յղիացուցած յոյն աղջկան՝ Լուլայի ու իր չծնած զաւկին մահուան պատճառը ըլլալը, էջքը մինչեւ կեանքի գոհիչները եւ հրաժարումը ամէն ինչէն ու հեռանալը դէպի Անատոլի խորքերը: Այս բոլորին անդրադառնալու կարիքը չեմ զգար, բայց կ'ուզեմ առանձնացնել վերջին կէտը՝ հեռացում դէպի Անատոլի խորքերը եւ հանգիտութիւն մը ստեղծել այս հեռացումին եւ Պոլիս գտնուած միջոցին դէպի Մեծ կղզի կատարած իր փախուստներուն միջեւ: Ասիկա առիթ մը կ'ըլլայ խօսելու նաեւ Պարէտէն:

Պարէտ մէկն է, որ անընդհատ շարժումի մէջ է. կ'երթայ-կու գայ տեւական, կը վերադառնայ վերստին մեկ-

ներու համար եւ հակառակը, կայք մը չունի, հաստատուն չէ:

Հակառակ որ վէպին գլխաւոր կերպարն է, ընթերցողը շատ քիչ բան գիտէ անոր մասին՝ ամէն բան գիտնալ կարծելով հանդերձ, մինչեւ վերջ չի ճանչնար Պարէտը, հասու չ'ըլլար անոր ներաշխարհին ու կը մնայ որոշ հեռաւորութեան մը վրայ: Միւս կողմէ սակայն Պարէտ ինքզինք կը բացայայտէ ո՛չ թէ խօսքով, մենախօսութիւններով, որոնք հազուադիւրս են վէպին մէջ, այլ իր արարքներով, գործողութիւններով եւ մանաւանդ տեղաշարժերով: «Ամէն մէկ արարքով գործողը առաջնահերթօրէն կը հետապնդէ ինքզինք ի յայտ բերելու, ցուցադրելու նպատակը», կը գրէ Տանգէ տեղ մը: Պարէտ կը յաջողի՞ էութիւնը պատշաճեցնել արարքին, թէ ճեղք մը գոյութիւն ունի իր էութեան եւ արարքին միջեւ: Անտարակոյս անդունդ մը ըլլալու է Պարէտին, ինչպէս բոլորիս, ընել ուզածին ու ըրածին միջեւ. չէ՞ որ «մաքառելով է որ կ'իրագործուինք» գոյապաշտներուն ըսածին պէս: Բայց այս առումով իրագործումի մը չենք հանդիպիր Պարէտի պարագային, վէպին առկախուած աւարտը կու տայ այն տպաւորութիւնը, թէ մաքառումը, հետեւաբար եւ իրագործումը կը շարունակուի տակաւին ու տեւաբար:

Վէպը կը սկսի Պարէտին վերադարձովը ու անմիջապէս կը ստանայ այս վերադարձին անպատեհութիւնը հաւաստիացնող ընթացք մը: Դէպի Մեծ կղզի Պարէտին կատարած ճամբորդութիւնները, առաջին վերադարձին անպատեհութեան խորապատկերին վրայ, կը զգենուն փախուստի տարագ մը՝ անմիջական իրականութեանէն: Կը փախչի Պարէտ, որովհետեւ այս վերադարձը չէ վերադարձուցած իր հարազատ տունը, միջավայրը, այն պատկերը, զոր գծած էր իր ուղեղին մէջ Պոլսէն հեռու